

Cvetka Hedžet Tóth

Bratovščina med ekonomijo in kulturo

POVZETEK

Etika je nedvomno praktično naravnana in na visoko vprašanje *kaj storiti* skuša odgovarjati z vednostjo, ki prehaja v delovanje, vendar prej kot orientacijska točka, ne kot vednost (znanje) v obliki imperativa in dogme. Ne gre za etiko, ki bi me obvladovala, zatirala, ampak za etiko, s katero si jaz po svoji lastni svobodni presoji in odločitvi prisvajam najprej samega sebe in nato še drugega človeka in svet, skratka, v najširšem smislu je etika kot sredstvo za prisvajanje sveta v neodtujeni, nepostvarjeni obliki, ki nikdar z ničimer nima jamstva, da bi se spremenila v kaj represivnega, če se je polasti kaj oblasti žejnega. Temu zdaj služijo že skrajno utrujajoča razmišljanja o krizi vrednot in potreba po etiki kot servisu, kjer so arhivirane tradicionalne »večne« vrednote, »samo obuditi jih je treba« pod kakšnim institucionaliziranim, svetovnonazorskim skrbništvom uma. Jürgen Habermas nas spodbuja, da takim »etikobrižnežem« in vreščečim zaklinjalcem »varovanja vrednot« glasno in odločno povemo: tukaj je vstop prepovedan. Že pravica do javne rabe razuma v pluralistični družbi odteguje teorijo pravičnosti privilegiju in monopolu katerega koli svetovnega nazora.

Ključne besede: etika, vrednote, alienacija, solidarnost, Jürgen Habermas.

1. Proti tiraniji vrednot

Več kot utrudljivo je poslušati, da je zdajšnja kriza »kriza vrednot«. Od kod to in zakaj? Zakaj se je med nas pritepla ta čudna zgodba, ki so ji ljudje pripravljeni verjeti in jo patološko upoštevati – celo vodilni politiki. Že v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja se je na čedalje bolj očitne tendence restavracije kapitalizma odzivala tudi teorija in se vse do danes; najprej v zahodnem svetu kot novokonzervativizem, ki je postopoma začel vdirati tudi k nam, naše družboslovje je dobesedno preplaval klic »nazaj k liberalizmu«.

Liberalizem je s svojo zagledanostjo v privatizacijo vztrajno izpodpiral teorije državnega intervencionizma, nakopičene družbene probleme so začeli razreševati s sloganom »individualizacija« zato, da bi jih postopoma depolitizirali, skratka sprivatizirali. Teorija, marksistična še posebej, na akademski ravni se je morala umakniti v ozadje, na njeno mesto je pogosto prihajal populizem malomeščanskega porekla, ki je fanatično nastopil proti egalitarizmu. Kot da bi liberalizem pomenil zradikalizirano malomeščanščino, ki kot »šiki Miki« na vsaki gasilski veselici vpije *Dol s socialno državo, gor s tržiščem in individualizmom*, to kričanje pa poteka z zadovoljno samovšečnostjo, odeto v smejoč se nasmešek beline zobne kreme. Kalodontni nasmešek nam je mamljivo ponujal »demokracijo« v obliki privatizacije in ta je, še posebej na povabilo desnice, prihajala vsak dan bolj in noče in noče stran od nas. V večernih urah po televizijskih poročilih v sredo, 17. septembra 2014, zvečer smo poslušali, kako naši skupaj z neko ameriško delegacijo (komisijo?) razpravljajo o tem, da je pri nas mnogo premalo privatizacije, da jo je treba pospešiti, in na koncu povrh objavijo še spisek teh »treba jih je takoj in nujno sprivatizirati«. Hej, Združena levica, ki si tam v parlamentu, boš to uspela zaustaviti? Pa saj za to smo te izvolili!

Ob stoti obletnici Marxove smrti (1818–1883) smo razglabljanja desnih, tj. novokonzervativizma, najprej razumeli kot retorično strategijo, ki je takrat nismo jemali resno. Desnica na Zahodu pa je čedalje glasneje vpila, da so vladne strukture v socialni državi preobremenjene, torej jih je treba razbremeniti. Iz popolne zamenjave vzroka s posledico je izšel vzorec za sedanjo politično kulturo, ki prisega na »duhovno-moralno krizo« in socialno državo razume celo kot izvorni greh človeštva. Torej, sodimo grešniku – na grmado z njim!

Demontaža socializma je potekala celo s sloganom *Tako naprej ne gre več*, ko je šlo za poskus ohranjanja socializma; zahteve glede družbe blagostanja je bilo treba na državni ravni reducirati, seveda vse do končne trditve *Socializem ne more več in ne zna vladati*. Domala vsak govor o poskusu prenove in obnove socializma je spremljala določena teorija krize in po uradnem sesutju socializma v letu 1989 – in kljub njegovemu koncu – se vse do danes krizno stanje ni poglelo. To je vsekakor največji paradoks zloma in konca socializma: z njegovim koncem krize ni bilo konec, ampak se samo še stopnjuje.

Sodobni desničarski, konzervativni pristop potiska in prelaga negativne ekonomske posledice na kulturo. Tako novokonzervativci, ki imajo svoje goreče zaklinjalce tudi pri nas, marsikaj kriznega, kar se dogaja v družbi, podtikajo kulturi in tu pritiskajo na etiko in njene vrednote: kriza, ki izhaja iz nezaželenih posledic neustrezne ekonomske rasti, je kriza vrednot in ti, ki so kot družbeni sloj krivi za to, tj. intelektualci, levičarski še posebej, zaslužijo sankcije. Naj nikogar več ne učijo »kritično« razmišljati, ampak naj, seveda kot dobri in zgledni družinski očetje, pogosto fotografirani za prve stani kakšnega časopisa, pomagajo z žago Jurčku zgraditi leseno hišico, da bo mogel v njej »svoje zajčke pred lisičko skriti«, in tako »žiga žaga poje žaga, rom, pom, pom kladivo«. Pa ja ne tisto skupaj s srpom, kajti kladivo zdaj dobiva nov, čisto

drugačen pomen, kot ga je imelo v času našega otroštva. Nič več razmišljati s kladivom, ampak samo delati, »rabortiti«.

2. Poreklo in izvor trditve, da gre danes za »duhovno-moralno krizo«

Namesto da bi nova, tj. zdajšnja desnica iskala razloge za krizo v ekonomskih in zgrešenih administrativnih imperativih, v tem, kar vse monetarizira in spreminja v tržno blago na vseh področjih družbenega življenja in tako s tem tudi upravlja, se zaganjajo v kulturo, v najnovejšem času še posebej v etiko. Zato so ta trenutke vrednote zlorabljene in še bodo in zdi se, kot da bi demokracija vsebovala načela, ki so ji breme, skratka, kot da demokracija ne bi vzdržala njihove načelnosti; težo tega, kar kot enakost, solidarnost, socialna varnost in zaščita še posebej pooseblja demokracijo, bi politika rada odvrгла. Toda kam?

Najbolj grob odgovor je bil marš na trg. Leta 1979 je izšlo delo z naslovom Neokonzervativci (*The Neoconservatives*), v katerem je ameriški avtor izrazito katoliške usmeritve Peter Steinfels (roj. 1941) izrazil nekaj, kar je postalo celo nekakšna sveta resnica desničarskega pohoda in restavracije kapitalizma, vsaj skozi razviti zahodni svet: »Sedanja kriza je prvenstveno kulturna kriza, vprašanje vrednot, morale in obnašanja. Čeprav ima ta kriza vzroke in posledice na ravni družbenoekonomskih struktur, neokonzervativizem v primerjavi z levico meni, da te strukture delujejo dobro. Problem je v tem, da so naša prepričanja postala šibka, naša morala je popustila, naše obnašanje se je pokvarilo.« In zakaj? Ker kapitalizmu očitno ne služimo zadosti ubogljivo in poslušno, ker je kapitalizem pač kot veliki nezmotljivi Gospod, pred katerim moramo klečati. Jezuit Steinfels dokazuje, da je levičarska solidarnostna romantika pahnila življenje v uporniško kulturo, stil življenja postaja beg od družine in od varnega poklica, skratka, bohemstvo je pribežališče takšnega uporništvu in glasniki tega so levičarji, intelektualci še posebej.

Ker krize ne more razrešiti ekonomija, se je nad njo treba spraviti z moralo in pri tem angažirati religijo kot storitveni servis. Hipokritski kapitalistični način reprodukcije, ki je v zelo očitni krizi, prelaga to krizo s sebe na drugega, celo na vrednote, in religiozno vodene in upravljane vrednote so v svetovnem okviru marsikje porodile fundamentalizem in z njim povezani terorizem, ki zlepa ne bo obvladljiv. Priče smo pojavi religiozne diskriminacije, ki silovito prodira čez svoje meje in vodi v kulturno, jezikovno in celo v etnično, rasno, spolno in telesno diskriminacijo. Institucionalni monopol tega postaja skrajno diskriminatorno-izključevalno dejstvo. Tako kot rdeča zvezda so čedalje bolj na udaru ateizem in ateisti, v porastu je religiozna nestrpnost. To gonjo sem opazovala v našem parlamentu in se spraševala, kako so ji lahko naši nasedli. Pa so! Samo da so tako vreščočim v parlamentu moji študenti predlagali prepoved nošenja obleke rdeče barve, tudi »šikanemu« kostumu, krojenemu po najnovejši modi. Rdeče – prepovedano!

Vse do danes že do onemoglosti ponavljamo to frazo o krizi kulture in vrednot; to je skrajno zideologizirana podoba nečesa, kar je zdaj že naše sledništvo. Kako dolgo še? Postavimo si vprašanje: zakaj in od kod to izvira?

Razmere v svetu so pregrete z nečim neobvladljivim in živimo v času, ki se ni znašel onkraj komunizma in kapitalizma, ampak krepko v kobiličarskem kapitalizmu (požrešen in

nenasiten kot kobilice, ki vse opustošijo, požrejo in nato odletijo uničevati naprej). Zanj se je zelo očitno pripravljala nova, docela načrtovana ideologija, ki jo je že zelo zgodaj med prvimi dojel še zdaj živeči nemški filozof in sociolog, eden najbolj priznanih in upoštevanih v sodobnem času, Jürgen Habermas (roj. 1929), ki tudi ni molčal. Po njegovem priznanju je nemški filozof Peter Sloterdijk (roj. 1947), s katerim se sicer v marsičem razhaja, podal razpoloženje sodobnega časa s formulo »zaustaviti refleksijo in vzpostaviti trdne vrednote«. Zato zdajšnja ideologija, tj. velelni imperativ *nazaj k etiki*, časti in povzdiguje vrednote, namesto refleksije se aktivira zagon v svet vrednot, kjer naj kritična misel obmiruje, se nevtralizira ali glede na dogajanje v stvarnosti celo izloči. Ponižnost in poslušnost naj stopita v ospredje in dajmo najprej in za začetek z njima vzgajati po šolah.

V času, ki ga je pri nas in po vsej zahodni Evropi zaznamovalo skrajno prizadevanje za ohranitev socializma (evrosocializma, ne boljševizma, da ne bo nikakršnih nespornostim in podtikanj, češ da gre za zagovor totalitarizma), s parolo *Več demokracije, več svobode, toda ne z malo manj, ampak še z več socializma* je že bil čas organizirane restavracije kapitalizma, ki ga najprej ni bilo enostavno prepoznati. Habermas takrat ni molčal, njegovi članki in študije zelo podrobno analizirajo ta povratek in v poplavi sugestivnih besed o koncu tega in onega, tudi moderne, je že bil na pohodu konzervativni cunami. Zavestno in organizirano se je delalo na sesuvanju socialne države, »družbe blagostanja« (*Welfare State*). Habermasovo sporočilo je bilo šokantno, saj smo po njegovem soočeni z zelo kompleksnim sistemom, ki uravnava »interakcijo ekonomije in kulturne države« (*interaction of economy and Kulturstaat*).

Kar poteka kot družbena modernizacija, je po prepričanju desnice zavito v skrajnosti, ki so medsebojno militantne in se povsem izključujejo, kajti moderna pomeni nihilizem, socialni in dobrodelni programi za reveže in brezposelne so ropanje, državni posegi so isto kot totalitarizem, izdatki za oboroževanje nastajajo zaradi partnerstva s komunisti. Feminizem in boj enospolno usmerjenih za lastne pravice pomenita razbijanje družine, toleriranje levice je v bistvu potuha terorizmu, antisemitizmu ali kar fašizmu. V miselnem zagonu take očitajoče diskusije so neokonzervativci oziroma desničarji kar tekmovali, kdo bo naštel več takih levičarskih grehov v času, ko je vzhodna Evropa še bila socialistična.

Še enkrat! Desničarski, konzervativni – bodisi da uporabljamo izraz novokonzervativizem ali neokonzervativizem – pristop potiska in prelaga negativne ekonomske posledice na kulturo. Tako novokonzervativci marsikaj kriznega, kar se dogaja v družbi, podtikajo kulturi in tu pritiskajo na etiko in njene vrednote. Umik statusne in zmogljivostne konkurence je zlo, skratka, tradicionalna etika poslušne discipline in delovne (garaške) etike je sesuta in za vse to je treba udariti po levičarskih intelektualcih, nad nje naj stopa politika preko ministrstev s svojimi finančnimi sankcijami, varčevalnimi ukrepi, strogo kontrolo pri prijavi raziskovalnih programov, vpeljavo etičnih kodeksov in celo zamrzitvijo in zniževanjem plač. Tudi pri nas! Vendar pa je naše spontano vstajništvo to na srečo zaustavilo. Od takrat naprej je na ulici čedalje več majic z rdečo zvezdo, ki jo mladi ponosno nosijo.

3. Postutopična demagogija

Demagogija z vrednotami je dobila politični odmev v nemškem parlamentu 9. septembra 1982 celo z besedami vodje takratne nemške opozicije in poznejšega nemškega kanclerja Helmuta Kohla, namreč da gre »za duhovno-moralno krizo«. Vrsta politikov danes že do onemoglosti ponavlja to Kohlovo izjavo iz leta 1982 in to ponavljanje poslušamo tudi pri nas.

Skratka, kriza, ki izhaja iz nezaželenih posledic neustrezne ekonomske rasti, je bojda, kriza vrednot in ti, ki so kot *novi razred* krivi za to, tj. intelektualci, si zaslužijo sankcije. Kot posebej in jasno opozarja v svojih številnih prispevkih Jürgen Habermas, postajajo intelektualci najbolj izpostavljena tarča neokonzervativne kritike, dobesedno po Petru Steinfelsu: »Novi razred in njegova sovražna kultura morata biti ukročena ali potisnjena iz vseh občutljivih okoliš.« (*The new class and its adversary culture must be tamed, under threat of being purged from responsible milieus.*)

Že leta 1982 si je Habermas upal naravnost povedati, da gre za ljudi, ki so pretresli idejni svet levice in liberalcev in celo omogočili zmagovit Reaganov prihod. Tem teoretikom so prisluhnile tudi konzervativne stranke po Evropi, teorija prav tako, kajti njihova intelektualna borba je bila zelo zgovorna in močna. »Teoretsko produktivno jedro neokonzervativcev tvorijo znanstveno uveljavljeni sociologi kot Daniel Bell, Peter Berger, Nathan Glazer, Seymour Martin Lipset, Robert Nisbet in Edward Shils.« To je ena od treh konzervativnih smeri; druga je protestantski fundamentalizem, tretja pa katoliško konzervativno naravnana smer še iz časov hladne vojne in iz nje Habermas omenja aktivista po imenu William Buckley. Nekateri posamezniki iz prve smeri so v petdesetih letih 20. stoletja aktivno sodelovali »s strogo antikomunističnim krogom ‚American Committee for Cultural Freedom‘«, javno so nastopali na različnih kongresih in objavljali v reviji *Encounter*. Kot je opozoril Habermas v svojem članku v reviji *Merkur* novembra 1982, se ta komite na svetovni ravni ni samo zelo angažiral proti Sovjetski zvezi, ampak še mnogo bolj proti vsem oblikam teoretskega marksizma.

Dosledno kontinuiteto pripadnikov te konzervativne smeri iz petdesetih let po Habermasu predstavlja njihov antikomunizem, ki se sklicuje na totalitarizem, in antipopulizem, ki ga utemeljujejo »s teorijo demokratične vladavine elite«. Fašizem in komunizem sta po tej teoriji totalitarizma identična, za politični ideal pa velja ameriški model, ki je tudi ideal liberalizma; ta na politični ravni izbira najboljše in najbolj primerne ljudi za vodenje politike. Očitno načelo stroge konkurence – najšibkejši člen, marš, ven – in trenutno ponekod celo zdajšnji bolonjski študijski programi niso daleč od tega, ko v procesu izobraževanja izpostavljajo »kompetence«.

Toda liberalce, ki so postali neokonzervativci, je stvarnost začela prehitovati in vznemirila jih je izguba avtoritete še posebej nosilnih in vodilnih institucij političnega sistema. Pri tem niso iskali vzrokov za krizo v funkcioniranju ekonomije in državnih aparatov, ampak v »kulturno pogojenih problemih legitimacije«, skratka, v »motenem odnosu med demokracijo in kulturo«, kot da kriza ni ekonomska, ampak mnogo bolj kulturna. Klic »kriza vrednot« je postajal čedalje bolj glasen, in to toliko bolj takrat, ko so ekonomski problemi postajali čedalje bolj izraziti, začeniši z brezposelnostjo. Tej sugestivni retoriki se

zlepa ni dalo izogniti – vse do danes. Je pa napačna, in to povsem.

4. Proti boljšeizmu antike

Mojo generacijo 68 je spremljala parola, ki upošteva in spoštuje drugačnost, kar pa je etična vrednota solidarnosti. Ta, drugi del je neokonzervativni zasuk začel do skrajnosti izkoriščati z očitkom, da je enakost totalitarizem, celo *komunajzarstvo*. Začel se je apokaliptični pohod proti enakosti, celo tako, da so nekateri – desni – idejo bratstva znotraj krščanstva imenovali kar *boljševizem antike*. Osuplo smo se soočali s tovrstnimi kritikami in mnogi smo bili krščanstvu za idejo bratstva hvaležni, kajti tudi kot ateisti in levičarji (komunisti) smo videli in priznavali, da je ideja enakosti – egalitarizem – prešla iz krščanstva v demokracijo in postala eden njenih najbolj konstitutivnih sestavin. Vemo, kako dragoceni prispevki so iz vrst krščanskega socializma pri nas, ne gre jih zametavati; tudi Kardelj jih je spoštljivo upošteval in še dandanes jih v Skandinaviji, zato je nerazumljivo, da krščansko usmerjeni krogi pri nas danes pišejo povsem neoliberalistične razvojne programe in prisegajo na privatizacijo kot na velikega Mesija in v njej vidijo že nekaj odrešenjskega, nekakšno obljubljeno deželo.

Vrednote imajo nedvomno povezovalno moč in je neka vrednota, solidarnostna, ki je s socializmom izginila, bolje rečeno: bila pregnana. Danes manjka tista povezovalna moč utopije, ki je ljudi združevala v skupnost znotraj demokratičnega socializma – ne v totalitarizem boljševiške provenience: dobro je, da je izginil –, in tukaj je več kot jasno, da liberalizem nima tega naboja in ga nikdar ne bo imel. In kjer tega ni, tam življenje ni domovanje, ki si izbere kaj kvalitetnega, ampak samo boj za preživetje, vse je skrčeno samó na kvantiteto, ki meri s plačilno (ne)zmožnostjo.

In kaj zdaj, ko se je čedalje bolj oglašala desnica in zahtevala odpravo tega, kar je za mnoge od nas bila in še vedno je ena temeljnih vrednot utopije svetovnih razsežnosti, namreč ideja organizirane solidarnosti? Desni so nam začeli vpiti, da je utopije konec. Znašli naj bi se v postutopični dobi, skratka, utopija in enakost sta od tedaj vse do danes na udaru. Udarimo po demokraciji kot enakosti – egalitarizmu – s parolo, da je kriza predvsem kriza vrednot. Desnica: »Naj živi novi individualizem v podobi privatizacije« – namesto včerajšnje solidarnosti; pomikamo se k monetarizmu friedmanske usmeritve, ki načrtno sesuva družbo blaginje, še tako dobro mišljen državni intervencionizem je totalitarizem in totalitarizme pač v imenu demokracije obsojamo, celo kriminaliziramo. Uveljaviti je treba vrednoto *poslušnosti* in *ponižnosti*, da bi kapital lažje funkcioniral, in ta »plemenita« – dejansko nesramna – zahteva kapitala do krščanskih cerkva je nekaj, kar že – po kritiki krščanskih socialistov, tudi naših – spominja na protirevolucijo v samem krščanstvu. Deklarirani privatizacijski zagon ni brez posledic za našo mlado državo, saj so se z njim začeli »procesi, ki jih lahko razumemo tudi kot procese ugašanja lastništva slovenske države in vstopanja nemške države v lastniško strukturo slovenske ekonomije« (Ali Žerdin, Delo, 13. septembra 2014, str. 31). Nekdanji podsekretar na ministrstvu za obrambo (okrog leta 1994) nam je prav tako v časopisu Delo javno sporočil, »kako ga je obiskal nekdo, ki ga je bilo mogoče

obravnavati kot neformalnega predstavnika tajne službe ZDA. Prišel je z vprašanjem, kaj pravim k temu, da po oceni ZDA Slovenija v tem delu Evrope predstavlja vir nestabilnosti, zato bi bilo najbolje, da se kot zvezna država priključi Republiki Avstriji.« Mi kot nemški most do Jadrana – in ne izključujemo možnosti, »da Nemčija uresničuje svoj in avstrijski cilj izpred prve svetovne vojne«, seveda pod plaščem Evropske unije. Tako vidimo, kako »poteka ekonomsko in politično uničevanje Slovenije« (Janez J. Švajncer, Delo, 19. julija 2014, str. 5). Vedno bolj je očitno, ker je načrtno!

5. Čaščenje vrednote potrpežljivosti in ponižnosti

Dionizično razmišljajoči in – kot se je imenoval sam – »špilferderberski egoman« Peter Sloterdijk, ki ga večkrat vidimo v pogovorih na nemški televiziji 3sat, sicer nekakšna »disidentska varianta kritične teorije frankfurtske provenience«, je v svojem delu *Srd in čas z ironičnim kazanjem na »svetovni teater groženj«* odločno zavrnil antikomunistično čaščenje vrednote »potrpežljivosti in ponižnosti« s temi besedami: »Po padcu komunizma je moral posel svetovnozgodovinskega maščevanja, splošneje rečeno: univerzalne poravnave trpljenja, vnovič spolzeti iz rok človeških agentur. Tako so se oblikovali dobri razlogi, na podlagi katerih se je katoliška cerkev lahko povzpela na oder kot pristni postkomunizem, skoraj kot duša avtentičnega in spiritualnega komunizma – to priložnost je bilo mogoče razbrati iz teatralnega poslanstva Karla Wojtyły. Katoliška poslanica seveda vključuje vrnitev na klasično moralno konzervativno držo, po kateri bi se moral tudi sodobni človek osvoboditi jeze in revolta, da bi znova našel, kar je izgubil v teku dogajanj od leta 1789: potrpežljivost in ponižnost. Ta priporočila pa spregledujejo vsaj to, da visoko doneče kreposti stojijo na trhljih nogah, če jim ne priskoči na pomoč grozeča oblast verodostojno oznanjevalne teologije poslednje sodbe.« K temu je treba dodati slogan, ki se glasi *Ne sprašuj, kaj lahko država stori zate, ampak, kaj ti lahko storiš za državo*. To, da si potrpežljiv in ponižen? Recimo vsakokrat takrat, ko nesposobna politika s svojo administracijo prenaša probleme iz javnih proračunov države na tržišča?

Kot vpije desnica in še kdo: zato, da se pospešita investiranje in krepitev kapitala, se država načrtno umika iz ekonomije in odgovornost prenaša na tržišče. S polnimi usti čaščene vrednote tolerance – namesto solidarnosti – podpira to, kar so nam zahodni levičarji, in to celo ameriški, kot npr. Herbert Marcuse, dopovedovali že v poznih šestdesetih letih 20. stoletja, namreč da se zakoni ekonomije nikdar ne obnašajo tolerantno. Torej: represivna toleranca, ko gre za premoč ekonomije nad politiko, in s premočjo take svetovnotržne metafizike (Ulrich Beck) se globalizacija spreminja v nekaj izrazito negativnega, v globalizem. Znotraj teh razmer pa tako politika kot religija postajata sredstvo za sovražno ločevanje ljudi, tega medsebojnega nasprotovanja, ki smo mu priče, odkar ljudje sploh poznamo takó politiko kot religijo – žal. Človek bi najraje vprašal, zakaj smo ju sploh iznašli.

Desno usmerjena teorija je zavpila, da je sekularizacija pripeljala kulturo do profanacije, in po njenem prepričanju je v tem celo vir subverzivnosti. Ta, v levičarskem žargonu rečeno razsvetljenska kultura po presoji desnice ni dobra v smislu pripravljenosti za delo in za poslušnost, na tem pa seveda

temeljita tržna ekonomija in bogatenje kapitala. Tako je še danes skupna značilnost vseh neokonzervativnih pristopov v odklanjanju kulture moderne, ki nam je na srečo odvzela pripravljenost za ponižnost in poslušnost čemur koli že.

Najlažje je bilo krizo ekonomije (kapitala) in države razglasiti za »duhovno-moralno« krizo, da bi se prikrili dejanski razlogi. Občutljivost, ki jo je razvijala levo usmerjena teorija, je pomenila novo subjektivnost, ki se je upirala tradicionalnemu vrednotenju, normiranju, dožemanju resnice, postala je trajni vzor za radikalno razlikovanje na področju vrednot. Te moralno-praktične posledice so razširjale pojem demokracije in zavračale imperativ kapitala. Tam, kjer je tržna ekonomija vpila *nazaj k vrednotam*, je levo usmerjena teorija spregovorila o *antropologiji politike*, ki naj vsak trenutek prepozna stvarne potrebe ljudi. Sklicevanje na pravice pa je pogosto samo in nič drugega kot prelaganje problemov na nikogaršnjo zemljo, skratka, za pravičniško hinavščino gre.

Še vedno je za levico v primerjavi z desnico značilno to, da ji z njenim dožemanjem demokracije kot egalitarizma uspeva prepoznavati stvarne potrebe ljudi. Še enkrat: ljudje smo najprej bitja potreb, šele potem smo zaklinjalci človekovih pravic, in zato danes govorimo o antropologiji politike; dober politik je ta, ki mu to vsak trenutek uspe. Tako je zgodovinski napredek možen kot moralni napredek, ki se poraja najprej iz rastoče občutljivosti in doveznosti za potrebe čedalje večje množice ljudi in stvari. Gre za solidarnost, ki je druga plat pravičnosti, ta pa utemeljuje dožemanje politike kot politike možnega.

Kot vidimo, neokonzervativnim teorijam tudi po Habermasu ustreza vse, kar prisega na tehnični napredek in kapitalistično rast in za zares sodobno velja samo to, »kar navsezadnje izhaja iz privatnih investicij«. Zato je treba vse, kar je kultura s svojimi še takimi emancipacijskimi dosežki posredovala kot bistveno drugačno od tržno privilegirane, enostavno »zamrzniti«. Kako potekajo te najnovejše zamrznitve, vemo, tudi iz političnega boja zanje v našem parlamentu. Joj, kakšno »nacionalno« jamranje, če je kdo iz levičarskega okolja minister (ministra) za kulturo, izobraževanje, visoko šolstvo itd.!

Ko pride do »odjuge«, so zanjo krivi levi intelektualci, ker izvajajo kulturno revolucijo zato, da bi si zajamčili svojo »duhovniško kasto novega razreda«, vpije organizirana desnica. Drugo, s čimer je treba nastopiti proti tej kulturni revoluciji in jo demontirati, je po desničarskem cunamiju v tem, da jo razglasimo za preteklost in da plavamo do obale odrešitve z izrazi kot postmoderna, postzgodovina, postrazsvetljenstvo, tretje, najpomembnejše, pa je po Habermasu tole: »Družbeno nezaželeni spremljajoči pojavi politično neusmerjene gospodarske rasti se premaknejo na raven ‚moralno-duhovne krize‘ in zahtevajo kompenzacijo z nepokvarjenim zdravim razumom, zgodovinsko zavestjo in religijo.«

Že konec sedemdesetih let prejšnjega stoletja je Habermas, ta edini še živeči iz frankfurtske šole (marksizma), videl te tendence in se spraševal, do kod bo šel proces dirigirane in vsiljene depolitizacije, razbremenjevanja države in njenih institucij od demokratičnega razmišljanja o družbenopolitičnih ciljih in boja za socialne pravice ljudi. Vprašanje je zelo načelne narave, namreč kolikšna je mera socialne nepravilnosti, ki smo jo pripravljene mirno sprejeti, da bi ponovno zagnali gospodarsko rast. Ta mehanizem po Habermasu zahteva, da se

delovna mesta ustvarjajo izključno na trgu delovne sile, in potem pač rezervna armada nezaposlenih še naprej raste.

Proces izobraževanja iz tega nikakor ni izvzet: soočeni smo s parolo »zdrava zavest o tradiciji«, postrazsvetljenska »hrabrost za vzgajanje« pomeni »marljivost, disciplino, čistost«. Iz zgodovine je treba nevtralizirati vse, kar vodi v uporništvo in revolucijo, pozitiven odnos do tega pomeni »utrjevanje nezrelosti«, novi zdajšnji žargon teoretske desnice. Na pomoč je treba poklicati religijo in z njo priti do duhovne obnove, toda habermasovski diskurz tu ni nem.

Vpeljati etiko v obvezne izobraževalne programe je lahko past, s katero je etiko mogoče spreminjati v kaj represivnega po zelo dolgih in mučnih zgledih iz zgodovine. Skratka, bojmo se etike kot tiranije Dobrega.

Tudi pojmovanje etike v tem smislu, da jo je možno utemeljevati kot zgolj in edino glas theosa in vse to povrh še institucionalizirati, predvsem z izgovorom, da nereligiozni človek, tj. ateist, etike ne more utemeljevati in da je neverujoč človek samo četrt človeka, je naša, tukajšnja stvarnost – to niso stališča, pobrana iz članka kakega misleca, kot je Jürgen Habermas. Vprašanje tudi ostaja, če bo pri nas predmet etika prej ali slej vključen kot obvezni predmet v osnovno- in srednješolske programe in kdo, katera institucija bo imela privilegij, da bo izdajala licenco, tj. predavateljsko pravico učiteljem etike. Anarhoidno-levičarska teza, pobrana iz Nietzschejeve misli, da je vsaka etika sinonim za represijo, tukaj zelo moti. Desnica jo zelo rada sliši, kajti potemtakem naj bi bila levičarstvo in etika nezdrujljiva.

6. Koliko načelnosti zdrži demokracija

Nova desnica – vemo, da povrh z mnogimi starimi komunisti, partijsko in policijsko preverjenimi kadri: joj, kako lepo se v *Mladini* bere komentar mojega nekdanjega odličnega študenta Marcela Štefančiča, jr., ob slovenski izdaji dela Milovana Đilasa *Novi razred!* – ne išče razlogov za krizo tam, kjer bi jih morala, v napačnih politično-ekonomskih odločitvah, ampak, kot je že bilo poudarjeno, posega na področje etike in njenih vrednot. Kot da bi se demokracija sesuvala sama v sebe, ker so ji njene lastne vrednote odveč, saj njihove načelnosti ne prenese več, celo sami temelji našega humanizma so na udaru.

Habermas je moral nekaj desetletij pozneje govoriti o rastočem političnem vplivu verskih ortodoksij in hkratnem širjenju naturalističnih podob sveta. Naturalizacija duha in verski zasok v politizacijo pomeni samoinstrumentalizacijo uma, misel spet taktizira, teorija je izdana in vendar mora opozarjati na dostojanstvo uma in refleksije, ki se upira vsakršnemu determinizmu mišljenja, tudi zdaj popularni naturalizaciji duha.

Tako kot politizacija in revitalizacija religiozne ortodoksije tudi naturalizacija duha pomeni poskus prestižnega upravljanja in vodenja sveta – malo ironično rečeno: to se da lažje s ponižnostjo in poslušnostjo kot z demokratičnim pristopom, ki ves čas dokazuje, da je potrebno predvsem eno, in to pustiti svobodi svobodo. Zaradi tega je demokracija naporna, celo zelo, in če smo jo osvojili, jo je pač mnogo težje obdržati in jo ohranjati kot pa zavreči.

Ravno ta zavest o svobodi, ki se z ničimer ne omejuje, daje humanistiki, ki načrtno izginja iz bolonjskih študijskih programov, trajno pravico, da četudi še tako asketsko zagovarja in bedi nad

suverenostjo uma in njegovo svobodo, kateri se kritična misel nikdar ne sme odreči, ne glede na kakšna popularna čaščenja enkrat zdravega razuma, drugič religiozne zavesti in njenega zaklinjanja na notranje preroštvo, tretjič determinizma znanosti od biologije pa vse tja do psihologije in tudi ne glede na čaščenja kakšne estetske zavesti, zagledane v zanesenjaško premoč umetnosti nad vsem.

Gre samo in najprej za eno, namreč za dostojanstvo uma in s tem za temeljno pravico humanistike, da um varuje, da pred ničimer nikdar ne okameni in da tudi politiki zabrusi *Humanistike ti ne dam, etiko pa še manj*. Vse to Habermas izgovarja z izrazom *refleksijski zagon* in mnogi se strinjamo z njim, da je to treba ohranjati in negovati. Mi, ki smo izšolani s pomočjo frankfurtske šole, kar je bil naš izjemni privilegij v času študija okrog leta 1968, nočemo opustiti projekta humanizma in tudi nočemo prisegati na ideologijo trenutno čaščenega postmodernizma, kajti kot levičarji še vedno zagovarjamo radikalizirano razsvetljenstvo – uporabljaj svoj lastni um –, ki je kot nezaustavljivo razsvetljenstvo.

Še nekaj: naše levičarstvo, ki nas je vzgajalo v socializmu, tem varnem in srečnem otroštvu, nas je naučilo, da pred nobeno resnico, od koder koli že pride, nismo na kolenih. V resnico prej dvomimo, kot pa da bi bili njeni zaklinjalci, in naša levičarska drža nam omogoča nekaj zelo samozavestnega, namreč to, da se resnico dela, ne pa išče, ker ta nikjer ne čaka kot že izgotovljena, dana. Mejnik tega dragocenega spoznanja je vsekakor francoska revolucija, od takrat naprej resnico počnemo in bančnikom, ki bi nam dajali kakšno resnico na posodo – seveda z večnimi obrestmi – zabrusimo, da smo resnico nacionalizirali. Kot sprivatizirani bančniki vrednot seveda ti še vedno vsiljujejo slogan o krizi vrednot in hkrati ponujajo vseodrešenijske usluge.

Toda nam, levičarjem, je v imenu svobode ljubše prepričanje, da v vsako, še tako vzvišeno resnico prej rahlo dvomimo, kot pa da bi nanjo nekritično prisegali. Tu smo hvaležni celo Marxu, ker nas je učil tudi z njim samim znati misliti tudi proti marksizmu, če je bilo potrebno. Kako? Že s tem, da tega, kar je utopija, nikdar ne spreminjamo v znanost, tako po vzoru »socializem od utopije do znanosti«, kajti potem je utopije konec. Zato pa nam ni žal konca takšne »znanosti«, ki je v podobi boljše vizma in njegovega diamata (dialektičnega materializma kot svetovnega nazora marksistično-leninistične partije) pomenila konec vsake zmožnosti za utopijo.

Kljub deklarirani postutopični dobi ohranjamo zmožnost za negovanje utopične zavesti, ki nas svari, da resnica ni samo bilost (*to-kar-je-bilo*). Verjamemo, da bi lahko bilo drugače, bistveno drugače, mnogo bolje in boljše, kot pa samo je, in zato tudi politiko dojemamo kot politiko nečesa možnega in ne samo zgolj danega. Brez kančka nečesa utopičnega se pač alternative temu, kar (zgolj) je, ne da misliti, in če že ne zaradi česa drugega, ravno zaradi tega utopije potrebujemo. V tem pa je utopija moje burjevstniške generacije 68, da bi to kratko življenje, ki ga živimo med svojim rojstvom in smrtjo, kot domovanje, skratka, da bi v vsakem kotičku sveta prebivali kot doma. Za ta ideal domovanja, te naše levičarske utopije svetovnih razsežnosti, bi bilo treba svet in razmere v njem temeljito spremeniti, vemo pa, da tega kapitalizem (neoliberalizem) nikdar ne bo storil.

Nismo proti etiki in sploh nismo brez etike. Ponosni smo, ker je levičarska etika v svojem temelju najgloblje etično motivirana s potrebo po pravičnosti in občutkom za poštenost.

Najbolj utopično sporočilo te (naše) etike je v tem, da nam gre za etiko za vse, za prav vsakega človeka in ne samo za nekatere, recimo za kakšno »lepo dušo«. Zato etiko dojemamo kot nekaj nerepresivnega, kot človekovo drugo naravo, skratka kot onaravljeno etiko, in ne kot človekovo protinaravo ali tradicionalno onenaravljeno etiko. Eno najbolj temeljnih sporočil te naše onaravljene etike je prepričanje (vrednota), da smo na svetu za to, da v svetu z organizirano solidarnostjo na vseh ravneh ustvarjamo mir, skratka, da svet mirimo, ne pa da ga merimo v milijonih dobička in kapitala. Miru brez socialnega miru pa nikdar ne bo.

Literatura in viri:

1. Cvetka Hedžet Tóth: Hermenevtika metafizike, Založba 2000, Ljubljana 2008.
2. Cvetka Hedžet Tóth: Dialektika refleksijskega zagona, Založba 2000, Ljubljana 2015.
3. Cvetka Hedžet Tóth: Materialistično-idealistična zarez, Znanstvena založba Filozofske fakultete, Ljubljana 2015.